

ALANYA-ÇIPLAKLI MAHALLESİ'NDE BİLİNMEYEN BİR SELÇUKLU KÖŞKÜ

Alptekin YAVAŞ*

Türk Barınma Kültürüne ilişkin bilinenler, özellikle Ortaçağ zaman kesitinde, büyük bir bilinmezliğe dönüşmektedir. Günümüze, bu devire ait tek bir konut örneğinin bile ulaşamaması düşünüldüğünde, dönemin diğer mimarlık ürünlerinin sunacağı veriler konuyu aydınlatılabilmek adına daha da büyük bir önem kazanmaktadır. Bu çalışmada, bazıları çeşitli araştırmalara konu olup literatüre geçmiş¹, ancak büyük bir kısmı henüz

* Araş. Gör., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü.

¹ R.Arık., “Türk Kültürüne Yönelik Araştırmalar ve Kubâd-Âbâd Kız Kalesi Kazısı” *Remzi Oğuz Arık’a Armağan*. Ankara. 1987. s. 71-98 (22 Resim 2 Plan); R.Arık., “Kubâd-Âbâd/Malanda Yüzey Araştırması”, *XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı (Bildiriler)* (24-28 Mayıs 1993) Ankara. 1994. s. 35-42 (7 Resim); K.Erdmann., “Beobachtungen auf Einer Reise in Zentralanatolien”, *Archaologischer Anzeiger Juli* (1953) 1954. s. 171-172; K.Erdmann., “Seraybauten Des Dreizehnten und Verzehnten Jahrhunderts in Anatolien”, *Ars Orientalist III*, Washington. 1959. s. 77-94 (15 Plan-18 Resim); A.Gabriel., *Kayseri’deki Türk Anıtları*, (Çev: A. A. Tütenk) Ankara. 1954.; H.Karaduman., “Anadolu Medeniyetleri Müzesindeki Selçuklu Alçıları ve Düşündürdükleri” *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1988 Yıllığı*, Ankara. (1989) s. 88-115.; H.Karaduman., “Anadolu Medeniyetleri Müzesindeki Selçuklu Alçılarının Buluntu Yeri Üzerine Yaptığımız Bir Araştırma ve Sonuçları”, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1991 Yıllığı*, Ankara. 1992. s. 149-164.; H.Karaduman., “Delice Selçuklu Köşkü Kurtarma Kazısı”, *Müze Kurtarma Kazıları Semineri V*, Ankara. 1995. s. 189-220 (17 Resim, 1 Plan, 2 Şekil); B.Karamağaralı., “Alanya Güleşen Kasrı Kazısı”, *Höyük 1*, (1988) ayrı bs. Ankara. 1991. s. 141-144, (2 Plan); K.Karamete., “Kayseri’de Erkilet Hıdırellez Yığma Tepesindeki Selçuk Abidesi”, *Erciyes 19* den ayrı bs. Kayseri. 1942. s. 10-16; İ.H.Konyalı., *Ala’iye*, İstanbul. 1946.; T.Özgüç-M.Akok., “Alay Han, Öresun Han ve Hızırilyas Köşkü”, *Belleten 21*, Sayı: 81, Ocak 1957, s. 139-149, (23 Resim, 3 Plan); S.Redford., “Surface Survey and Planning at Hacı Baba Köşkü, Cıkcilli Village Alanya”, *XIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı (Bildiriler)*, Cilt: I, Ankara 1996. s. 147-150 (6 Şekil); S.Redford., Seljuk Pavilions and Enclosures in and Around Alanya”, *XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı. Bildiriler* (1995) Ankara. 1996. Cilt: I, s. 453-467; S.Redford., “Pavilions Southeast of Alanya”, *XV. Araştırma Sonuçları Top.* (26-30 Mayıs 1996) Ankara. 1997. Cilt: I, s. 71-95 (15 Şekil); S.Redford., *Landscape and the State in Medieval Anatolia (Seljuk Gardens and Pavilions of Alanya, Turkey)*, Bar Int.Ser. Oxford. 2000; Y.Yavuz., “Alanya’nın Demirtaş (Syedra) Bucağındaki Köşk”, *Belleten*, 135, 1970. Cilt: XXXIV, s. 353-374 (8 Şekil, 29 Resim); Ş.Yetkin., “Sultan I.Alaeddin Keykubat’ın Alara Kalesi Kasrının Hamamındaki Freskler”, *Sanat Tarihi Yıllığı III*, İstanbul.1970, s. 69-88;

Alptekin Yavaş

bilinmezliğini koruyan Selçuklu dönemine ait köşklere, Alanya-Çıplaklı Mahallesi'ndeki bina ele alınmaya çalışılacaktır.

Bina, Alanya'nın Çıplaklı Mahallesi sınırları içinde, Büyük Merkez Mezarlığı'nın 200 m. batısında yer almaktadır². Bugün etrafında birkaç gecekondu yer alan bina, portakal bahçeleri arasındadır.

Yapının kuzeyinde, doğu-batı doğrultusunda uzanan bir su kanalı vardır. Bu kanal dağ tarafından gelen ve "Çıplaklı Suyu" adı verilen bir kaynak tarafından beslenmektedir. Kuzeyindeki tarlanın ekimi sırasında ortaya çıkarılmış ve binaya yönelmiş vaziyetteki künklerin durumu, su kaynağından köşke su temin edildiğini ortaya koymaktadır.

Etrafını, dikenli sarmaşıklar, çeşitli çalılar, incir ağaçları, yabani asmaların sarmış olduğu binanın, doğu ve güney cephesi diğer iki cepheye göre daha iyi durumdadır.

Bina, 5.35 X 10.95 m. ölçülerinde ve kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan dikdörtgen bir kalıntıdan ibarettir. Moloz taşla yığma tekniğinde inşa edilmiş yapının alt kat tonozunda ve üst katının batı duvarındaki nişte tuğla malzemeye rastlanmaktadır.

Güney (giriş) cephesi, binanın en net tanımlanabilen cephesidir. Cephenin batı köşesinden itibaren doğuya doğru 3.75 m.lik kısmı, kuzeye 1.30 m. girinti yapmaktadır. Cephede, biri doğu (Res. 1), diğeri batı (Res. 2) köşede olmak üzere iki kapı açıklığı bulunmaktadır. Güneydoğu köşede yer alan, 1.50 m. yüksekliğinde ve 0.50 m. genişliğindeki kapı, düşey dikdörtgen formu ve taş lento'ludur. Zıvana delikleri günümüze ulaşabilmiştir. Güneybatı köşedeki ikinci kapının ahşap lento'sunun batı duvarındaki karşılığı yoktur. Ayrıca, kapı açıklığının üzerinde sivri kemer formu sathî bir niş bulunmaktadır. Bu kapı açıklığının muhdes olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, atkının yerleştirilmesi sırasında ana duvar kütlelerinde bir açıklık yaratıldığı görülmektedir. Ayrıca ahşap lento'nun üzerinde sivri kemer formu bir niş meydana getirilip, buraya kemer tablasının yerleştirildiği, böylece sathî bir niş oluşturulduğu anlaşılmaktadır.

Ş.Yetkin "Alara Kalesi'ndeki Hamamlı Kasır ve XIII. Yüzyıl Anadolu Mimarisindeki Yeri" *Malazgirt Armağanı*, Ankara. 1993. s. 119-127, Bu çalışmalar içinde sadece K.Erdmann., 1959. s. 77-94, bütün XIII-XIV. yüzyıl saray ve köşklere konu alan bir çalışmadır. Diğer çalışmalar ise tek yapı ölçeğinde tanıtım yapan çalışmalardır.

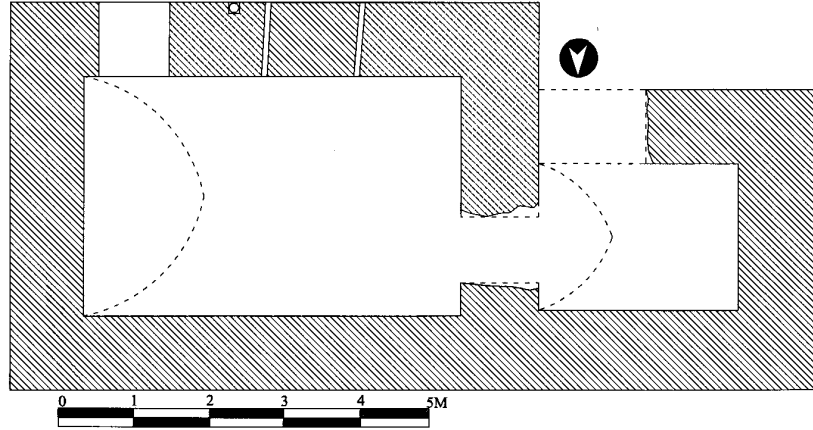
² Bugüne kadar yayınlara geçmemiş olan binaya, hazırlamış olduğumuz "*Ortaçağ Konut Mimarisi Üzerine Bir Araştırma: Anadolu Selçuklu Köşklere*" (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara. 2000.) isimli çalışmamızın survey'leri sırasında tespit ettik. Yakın çevrede oturan Hayri Doğan'a yardımlarından ötürü teşekkür ederim.

Alanya-Çıplaklı Mahallesi'nde Bilinmeyen Bir Selçuklu Köşkü

Güneydoğu köşedeki kapının 0.75 m. batısında, üst kata kadar ulaşan, ağzı moloz taşlarla örülmüş 0.14 m. genişliğinde ve 0.10 m. derinliğinde bir yuva izlenmektedir. Dıştan, ilk bakışta bir dilatasyon izi gibi görünen yuvanın, üst kattan künk yuvası olduğu anlaşılmaktadır. Cephenin ortaya yakın bölümünde, birbirine çok yakın konumda, düşey dikdörtgen formlu, dar iki mazgal pencere bulunmaktadır. Alt katta bu iki pencerenin dışında başka bir açıklık yoktur. Bu haliyle alt kat, son derece loş bir ortama sahiptir.

Alt katta, giriş dışındaki cepheler sağır tutulmuştur (Res. 3-4).

Bina, aynı plana sahip iki kattan oluşmaktadır: Doğu yönündeki bir mekan ile buna batı yönünde bir kapı ile bağlanan ve daha küçük ölçülerde ikinci bir mekan (Şek. 1). Bunlardan, diğerine göre daha büyük ölçülerde ve kullanım açısından daha öncelikli olduğu anlaşılan, sivri beşik tonoz örtülü, doğu-batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlı mekana, güneydoğu köşedeki kapıdan girilmektedir. Mekan yakın zamanlara kadar ahır olarak kullanıldığı için hayvan pislikleriyle kaplıdır. Bunun dışında nereden getirildiği belli olmayan büyük bir moloz yığını, mekan içine gelişi-güzel atılmıştır. Bu haliyle zemin döşemesi hakkında bir bilgiye sahip olunamamaktadır.

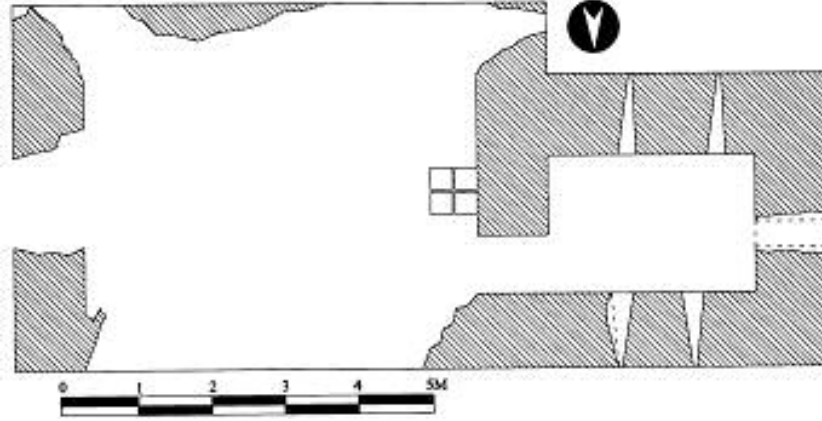
Şek.1- Alanya Çıplaklı Mahallesi'ndeki Selçuklu Köşkü (alt kat). (Rölöve-Çizim: Aytekin Yavaş).

Batıdaki mekana, doğudaki mekandan yıkılmış bir kapı vasıtasıyla geçilmektedir. Sivri beşik tonoz örtülü ve doğu-batı doğrultusunda uzanan kare planlı mekanın batı duvarında, zeminden 0.30 m. yüksekte, 0.10 m. derinliğinde 0.40 m. boyunda ve 0.14 m. genişliğinde, fonksiyonu anlaşılamayan sağır bir niş yer almaktadır. Her iki mekanın duvarlarında da sıva bulunmamaktadır. Binadaki tek süsleme ögesi,

Alptekin Yavaş

kuzey cephede yer alan ve yoğun bitki örtüsü (Res. 4) altında kalmış kırmızı zig-zag fresk süslemelerdir (Res. 5). Binada yapılacak bir temizlik çalışması ile diğer cephelerde de bu süslemeye rastlanacağı kanısındayız. Alanya çevresindeki köşklere³, Alanya ve Alara Kalelerinde yoğun bir şekilde karşılaştığımız bu süslemeye Çıplaklı'daki binada da rastlanması dikkat çekicidir.

Üst kata çıkışın nereden ve nasıl sağlandığına dair günümüze hiçbir veri ulaşmamıştır. Kanımızca bilinmeyen bir tarihte -belki de güneybatı köşedeki kapının açıldığı dönemde- merdivene ait son izlerde ortadan kaldırılmış olmalıdır. Bu işlemi yapanın, sadece alt katı kullanmak maksadıyla, yıkık durumdaki üst kata çıkış merdivenini ihya etmek yerine tamamen iptal ederek bugünkü görüntüye sebep olduğu söylenebilir.

Şek.2- Alanya Çıplaklı Mahallesi'ndeki Selçuklu Köşkü (üst kat) (Rölöve-Çizim: AYTEKİN YAĞAŞ)

Üst katın iki mekanının da örtüsü yıkılmıştır (Şek. 2). Doğudaki mekanın güney kesimi açıktır. Bu anlamda mekanın asli halinde, bu yöne açılan bir eyvan veya balkon olarak düzenlendiği anlaşılmaktadır. Nitekim, İ.H.Konyalı, geçen yüzyılın ortalarında incelediği, benzer plandaki Alanya Güleşen Köşkü'nün üst katında bir balkon mekanından bahsetmektedir⁴. Mekanın doğu ve kuzey duvarlarının bir kısmı günümüze ulaşabilmiştir. Üst kat duvarları bugünkü yoğun bitki örtüsü sebebiyle tam olarak tespit edilememektedir. Mekanın batı kesiminde, 0.30 X 0.31 m. ölçülerinde iki döşeme tuğlasına rastlanmaktadır. Anılan bölümde yapılacak bir temizlik çalışması ile, tıpkı

³ Alanya Su Gözü, Hacı Baba, Güleşen, Hasbahçe ve Gazipaşa Şikârhane Köşkleri.

⁴ İ.H.Konyalı., *a.g.e.*, s. 355.

Alanya-Çıplaklı Mahallesi'nde Bilinmeyen Bir Selçuklu Köşkü

Güleşen Köşkü'nün üst katında bulunan eyvanlı mekandaki gibi bir tuğla döşemeyle karşılaşılacağı açıktır. Batıdaki mekana 1.00 m. genişliğindeki bir açıklıktan geçilmektedir (Res. 6). Mekanın batı duvarının ortasında, orta kısmı yıkılmış, tuğladan sivri kemerli bir niş, kuzey ve güney duvarlarında ise düşey dikdörtgen formda, dıştan içe şevlenen ikişer mazgal pencere bulunmaktadır (Res. 7). Bu bölümde, zemin döşemesine ait herhangi bir iz kalmamıştır. Mekanın duvarlarında krem renkli bir sıva tabakası izlenmektedir.

Binada üst kat ile alt kat tasarımı açısından bazı farklılıklar dikkati çekmektedir. Alt katta, neredeyse hiçbir pencere açıklığına yer verilmeyerek, karanlık ve loş bir ortam meydana getirilmiştir. Alt katın bu kapalı tasarımına karşın üst kat, çok sayıda pencere, eyvan veya balkon gibi hacimleriyle dışa açık bir plan tasarımına sahiptir. Alt katın bu basık ve karanlık haliyle daha çok servis birimlerini ihtiva ettiği söylenebilir. Üst katın ise, eyvan veya balkon olarak düzenlenmiş bir ana mekan ve ona bağlı küçük bir mekan ile yaşamsal birimleri içerdiği anlaşılmaktadır.

Üst katın söz konusu ana mekanında, tıpkı Güleşen Köşkünde olduğu gibi bir havuz kuruluşunun bulunduğu rahatlıkla söylenebilir. Nitekim, binanın güney cephesinde yer alan ve üst kata mütemadî bir şekilde uzanan, ağız moloz taşlarla kapatılmış künk yuvası bu duruma delil teşkil etmektedir. Binaya, 50 m. kuzeyinde yer alan ve "Çıplaklı Suyu" adı verilen bir kaynaktan su temin edildiği anlaşılmaktadır. Binaya su girişinin de en yakın ihtimalle kuzey cepheden olması gerekir. Doğu ve batı cephelerde su tesisatına ait bir veriye rastlanmamaktadır. Bu anlamda, bugün sarmaşıklarla kaplı kuzey cephede yapılacak bir temizlik çalışması ile, üst kattaki muhtemel bir havuz kuruluşuna su temin eden künk tesisatına ait verileri görmenin mümkün olacağı kanısındayız. Bugün mevcut, güney cephedeki künkün ise, suyu üst kata çıkararak değil, üst kattan tahliye eden bir birim olduğu anlaşılmaktadır. Alt katta su ile ilgili bir birim olmadığına göre kuzey cepheden üst kata çıkarılan su, burada muhtemel bir havuz kuruluşunda değerlendirildikten sonra, güney cephedeki mevcut künk ile dışarı tahliye edilmiş olmalıdır. Benzer plandaki Alanya-Güleşen Köşkü'nün üst katında havuza su çıkararak ve tahliye eden, duvar kalınlığı içine gizlenmiş düşey künkler dikkati çekmektedir⁵.

Köşkün iki katlı, her iki katta da tekrarlanan ve iki mekandan oluşan planı, Alanya çevresindeki köşklerin planlarıyla açık paralellikler arz etmektedir (Şek. 3). Bu plan, Alanya dışında sadece Beyşehir Gölü ortasındaki Mada'nın Kilise Adası'nda bulunan Selçuklu Köşkü'nde görülmektedir⁶. Bu plan tipi Ermeni Dağlık Kilikyası'nda

⁵ B.Karamağralı., *a.g.m.*, s. 141. Plan: 1-2.

⁶ A.Yavaş., *a.g.e.*, s. 160-165.

Alptekin Yavaş

bulunan bazı kalelerde de karşımıza çıkmaktadır⁷. Dikdörtgen plan, yan yana iki oda, moloz taş örgü, söz konusu binalarda karşımıza çıkan ortak özelliklerdir. Aynı plan tipine, Hakkari çevresindeki bazı Nasturi Kiliselerinde de rastlamaktayız⁸. Farklı coğrafyalarda ortaya çıkan bu plan tipinin aralarındaki ikonografik bağı kurabilmek bugün için mümkün değildir. Bu plan tipinin, basit ve kolay uygulanabilirliği, belki de farklı dönem ve yapı tiplerinde kullanılmasına neden olmuş olabilir. Binalarda herhangi bir kitabe olmaması, dolayısıyla kesin tarihlerinin tespit edilememesi de konunun açıklığa kavuşmasına engel teşkil etmektedir.

Çıplaklı Mahallesindeki köşkte bir çevre duvarı tespit edilememektedir. Ancak Alanya'da yer alan benzer plandaki, Hasbahçe, Güleşen, Sugözü ve Hacı Baba Köşklerinde çevre duvarına ait parçalar günümüze ulaşabilmiştir. Söz konusu binaların çevre duvarları ile sınırlanan büyük alanlarında sarnıç, sulama kanalı, hamam gibi donatılar yer almaktadır. Bu sebeple, söz konusu köşklere tekil anlamda birer konut olarak değerlendirmek yanlıştır. Kanımızca bu binalar, "**Köşk Sit**"lerinin ana birimleriydiler. Bu köşk sitelerinde, Selçuklu kültürünün vazgeçilmez bir ögesi olan "**Av**" eyleminin gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

Çıplaklı'daki köşkün, dağ yamacına kurulmuş olması, tarım alanı içinde ve su kaynağı yakınında bulunması, manzaraya açık konumu, Alanya'daki diğer Selçuklu köşklere ile paylaştığı ortak özelliklerdir. Bu binanın da aslı halinde, Alanya kıyı ovasındaki diğer benzerleri, gibi bir çevre duvarı ile sınırlandırılmış olduğu söylenebilir. Ancak bugün, bu veriler ortadan kalkmıştır. Çıplaklı'daki binada diğer köşklere olduğu gibi bir kitabe; hatta bir kitabelik yeri bile bulunmamaktadır. Kitabeler belki de, bu büyük av parklarının, özenle hazırlanmış portalleri üzerinde yer alıyordu. Ancak ne yazık ki bu konuyu bugünkü veriler ışığında tespit edebilmek mümkün değildir.

Bu binaları çevreleyen yüksek duvarlar, Alanya'nın zaferinde yararlılık göstermiş emirlere temlik edilmiş arazilerin, sınırlarını gösteriyorlardı. Kısacası, mülkiyeti sınırlamaktaydılar. Nitekim, köşk sitelerinin değişen boyutları da, bir hiyerarşik düzene işaret etmektedir. En geniş alana yayılan Hasbahçe Köşk Sitesinin hükümdara atfedilmesi⁹ bu iddiayı doğrular niteliktedir.

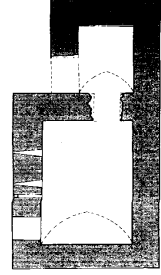
Alanya Kalesinde ve İçkale'deki Saray'da ısrarla kullanılmış olan zig-zag ve dama motiflerinin köşklere de karşımıza çıkıyor olması, söz konusu köşklere, Tarihi

⁷ R.Edwards., *The Fortifications of Armenian Cilicia*, Washington, D.C.: Dumbarton Oaks, 1987. s. 62 (Anacık Kalesi); s. 231-233 (Sinap, çandır, Lampron Kaleleri); s. 72-73 (Andıl Kalesi); s. 90-91 (Belen Keşlik Kalesi); s. 241-244 (Tece Kalesi)

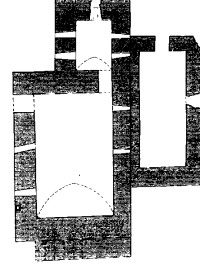
⁸ M.Top., "Hakkari ve Çevresindeki Sanat Eserleri Yüze Araştırması", *17. Araştırma Sonuçları Toplantısı (Bildiriler)*, I.Cilt. s. 5, Çizim: 5-6.

⁹ S.Redford., "Selçuklu Anadolu'sunda Adalet ve Peyzaj", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi (Bildiriler)*, Cilt:II, Konya 2001. s.220

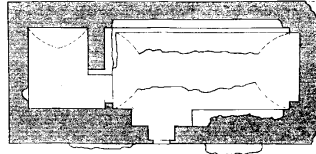
Alanya-Çıplaklı Mahallesi'nde Bilinmeyen Bir Selçuklu Köşkü

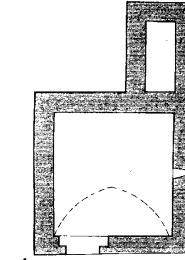
Alanya Çıplaklı Mahallesindeki Köşk

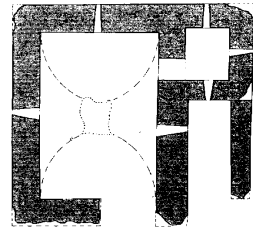
Alanya-Gülefşen Köşkü

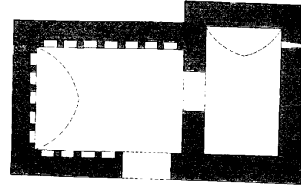
Alanya-Hacı Baba Köşkü

Alanya-Hasbahçe Köşkü

Beyşehir Gölü-Kilise Adasındaki Bina

Alanya-Sugözü Köşkü

Şek.3- Alanya kıyı ovasında ve Beyşehir Gölü'nde yer alan benzer plandaki köşkler

Alptekin Yavaş

Yarımada'daki imar faaliyetinin eş zamanlı yürütülen bir çalışmanın ürünü olduklarını göstermektedir. Nitekim, I. Keykubat'ın Alanya'daki imar faaliyeti ile ilgili Aksarayî'nin, "...bir takım evler, bir takım saraylar, köşkler yaptılar ki..."¹⁰ şeklindeki bir ifadesi de bu durumu açıklar niteliktedir.

Alanya ve çevresindeki köşkerin mütevacî ölçüleri, bünyesinde mutfak, tuvalet gibi elemanlarının bulunmaması, sürekli barınmak amacıyla yapılmadıklarını göstermektedir. İbnî Bîbî 'de geçen "Şikârhane" tabiri kanımızca bu binaların fonksiyonunu açıklar niteliktedir¹¹: "...Sultan (I.Alaeddin Keykubat) Alai 'ye 'de kalenin dışında yaptırdığı av evi (Şikâr-hâne) ne giderken..."

Çevre duvarları ile sınırlandırılmış geniş paradasyon'ları içinde, Selçuklu günlük hayatının en önemli imajlarından biri olan avlanma eyleminin gerçekleştirildiği anlaşılan bu köşk sitelerinin, kısa, belki de günlük kullanımlara sahne olduğu söylenebilir. Söz konusu köşkerde tekrarlanan bu plan tipinin, karakteristik Selçuklu köşk şeması olmadığı açıktır. Nitekim, Selçuklu dönemine ait Kayseri'deki Hızırilyas ve Haydar Bey Köşkeri, Beyşehir-Yenişarbademli'ye bağlı Malanda Mevkiinde bulunan Köşk'de çok daha gelişmiş plan tiplerini görebilmekteyiz. Bu anlamda, Alanya ve çevresindeki binaların, Selçuklu köşk yapıları içinde "**Av Köşkü**" şeklinde özel bir grup olarak değerlendirilmesinin doğru olacağı düşüncesindeyiz.

¹⁰ Aksarayî., *Selçukî Devletleri Tarihi (Müsameret al-Ahyar)* , (Çev:M.N.Gençosman, Önsöz ve Notlar: F.N.Uzluk), Ankara. 1952, s. 30

¹¹ İbnî Bîbî., *El Evamirü 'l-Ala'ie Fi'l-Umuri 'l-Ala'ie (Selçuk Nâme)*, (Haz: Mürsel Öztürk), Ankara. 1996. Cilt: I, s. 290.